

РОЗДІЛ VI. ТРУДОВЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 349.6: 502.74

ЗАКОНОДАВЧІ ТА НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ЗМІСТУ ПОНЯТЬ «ОХОРОНА ТВАРИННОГО СВІТУ», «ВИКОРИСТАННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ», «ВІДТВОРЕННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ»

Городецька І.А., к.ю.н., доцент

*Ніжинський державний університету імені Миколи Гоголя,
вул. Кропив'янського, 2, м. Ніжин, Чернігівська область, Україна
gorodetska-fox@rambler.ru*

Досліджено сучасні наукові й законодавчі підходи щодо змісту понять «охорона тваринного світу», «використання тваринного світу», «відтворення тваринного світу». На основі аналізу законодавчих і наукових підходів до змісту розглядуваних понять, а також з урахуванням методологічного принципу наукового пізнання діалектичного взаємозв'язку частини й цілого зроблено висновок, що поняття «охорона тваринного світу», «використання тваринного світу», «відтворення тваринного світу» в правовому (теоретичному й діяльнісному) аспекті слід розглядати як взаємозалежні складові органічної системи (галузі охорони, використання й відтворення тваринного світу), інтегративний зв'язок між якими дозволяє повною мірою розкрити специфічні риси (ознаки) системи.

Ключові слова: тваринний світ, охорона тваринного світу, використання тваринного світу, відтворення тваринного світу, система.

ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ И НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К СОДЕРЖАНИЮ ПОНЯТИЙ «ОХРАНА ЖИВОТНОГО МИРА», «ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЖИВОТНОГО МИРА», «ВОСПРОИЗВОДСТВО ЖИВОТНОГО МИРА»

Городецкая И.А.

*Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя,
ул. Кропивьянского, 2, г. Нежин, Черниговская область, Украина
gorodetska-fox@rambler.ru*

Исследованы современные научные и законодательные подходы относительно содержания понятий «охрана животного мира», «использование животного мира», «воспроизводство животного мира». На основе анализа законодательных и научных подходов к содержанию рассматриваемых понятий, а также с учетом методологического принципа научного познания диалектической взаимосвязи части и целого сделан вывод, что понятия «охрана животного мира», «использование животного мира», «воспроизводство животного мира» в правовом (теоретическом и деятельностном) аспекте следует рассматривать как взаимосвязанные составляющие организационной системы (отрасли охраны, использования и воспроизводства животного мира), интегративная связь между которыми позволяет в полной мере раскрыть специфические черты (признаки) системы.

Ключевые слова: животный мир, охрана животного мира, использование животного мира, воспроизводство животного мира, система.

LEGISLATIVE AND SCIENTIFIC APPROACHES TO MEANING OF THE CONCEPTS “FAUNA PROTECTION”, “EXPLOITATION OF FAUNA”, “REPRODUCTION OF FAUNA”

Horodetska I.A.

*Nizhyn Gogol State University, str. Kropyvianskyi, 2, Nizhyn, Chernihiv Oblast, Ukraine
gorodetska-fox@rambler.ru*

The analysis of the legal and scientific approaches to understanding the meaning of the concepts “fauna protection”, and “legal protection of fauna” suggests stating that the first and the second in the meaning are mediated by some variation of the terms “exploitation of fauna”, “reproduction of fauna”.

Being used in legislation of different countries, the terms “exploitation of fauna” or “use of fauna” bear essentially the same meaning and are used in the most general sense to refer to activities of persons and entities on withdrawal of useful properties of wildlife to meet the material or spiritual needs. Scientists referring to this activity expediently use the term “exploitation of fauna”, which, in turn, is seen through the prism of legal forms of exploitation of fauna – the right to ownership and the right to use.

Despite the absence of normative definition of “reproduction of fauna species” in national legislation, it is seen as a complex of biotechnological and other measures aimed at the protection and reproduction of animals, the preservation and improvement of their habitats, or as a natural or artificial renovation of population of wild animals.

In scientific literature reproduction of fauna is considered to be one of the areas or tasks of wildlife as a set of measures in the light of the subjective right to reproduction of fauna.

We believe that the approach to legal consolidation of key terms should be used in the Law of Ukraine “On Fauna”, supplementing Section I “General Provisions” with the Article “Definitions of Key Concepts”, which, in turn, will allow qualitatively interpreting and, accordingly, applying the rules of law.

Thus, based on the analysis of legal and scientific approaches to the content of the concepts under consideration, as well as with regard to the methodological principle of scientific comprehension of dialectical relationship of part and the whole, we can state that “fauna protection”, “exploitation of fauna”, “reproduction of fauna” in the legal (theoretical and practical) aspect should be seen as interdependent components of organic systems (area of protection, exploitation and reproduction of fauna), integrative relationship between them allows fully revealing specific features (attributes) of the system.

Key words: fauna, fauna protection, exploitation of fauna, reproduction of fauna, system.

Одним з актуальних питань сучасної юридичної науки є вирішення проблем охорони, відтворення, невиснажливого й науково обґрунтованого використання тваринного світу, адже він є одним із найбільш вразливих компонентів навколишнього природного середовища, національним багатством України. Вирішення такого завдання потребує насамперед з'ясування й уточнення змісту основних понять. Тому метою статті є дослідження сучасних наукових і законодавчих підходів щодо змісту понять «охорона тваринного світу», «використання тваринного світу», «відтворення тваринного світу» та їх аналіз.

Безпосередньо ті чи інші проблеми охорони, раціонального використання й відтворення тваринного світу досліджувало багато вчених, зокрема Л.О. Белих, М.М. Веденін, М.П. Волик, А.П. Гетьман, Р.Х. Гіззатуллін, Т.В. Григор'єва, В.І. Книш, О.С. Колбасов, С.С. Константініді, В.В. Костицький, Т.М. Малая, В.Л. Мунтян, Л.Д. Нечипорук, В.В. Овдієнко, О.О. Онищук, П.В. Тихий, В.С. Шахов, В.В. Шеховцов, А.М. Щєколодкін, К.В. Ящук та інші. Крім того, у 2010 р. за редакцією Г.І. Балюк видано постатейний науково практичний коментар Закону України «Про тваринний світ», авторами якого є такі провідні фахівці в галузі права, як А.П. Гетьман, І.С. Гриценко, О.О. Погрібний, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга та інші [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 36 Закону України «Про тваринний світ» охорона тваринного світу включає систему правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення й використання об'єктів тваринного світу [2]. Це формулювання поєднує дві базові складові, що становлять зміст охорони тваринного світу: систему заходів і магістральні напрями охорони тваринного світу. Не маючи на меті здійснювати характеристику наведених у статті заходів, можемо зазначити, що вони (крім власне правових) мають різногалузеве походження та водночас є опосередкованими в праві й законодавстві [1, с. 150]. Крім того, у ст.37 Закону України «Про тваринний світ» наведено перелік (до речі, не вичерпний) заходів, кожен із яких закріплено, за певними винятками, в окремих статтях цього закону.

У юридичній науковій і довідковій літературі в поняття «охорона тваринного світу» вкладається здебільшого такий же зміст, як і в законодавстві. Проте слід мати на увазі, що поняття «охорона тваринного світу» та «правова охорона тваринного світу» не є тотожними,

адже перше є ширшим, оскільки включає не лише правову охорону об'єктів тваринного світу, а й економічну, організаційну, технічну тощо.

Досліджуючи погляди науковців щодо змісту терміна «правова охорона тваринного світу», В.І. Книш доходить висновку, що кожному з них притаманні як позитивні моменти, а саме «намагання авторів чітко сформулювати напрями охорони тваринного світу (збереження, використання, відтворення), способи такої охорони (через видання правових актів), визначити учасників цього процесу (державні та громадські утворення), а також види об'єктів тваринного світу, які підлягають охороні (дика фауна, місця існування тварин тощо)», так і негативні – відсутність відповіді на питання про співвідношення таких термінів, як «правова охорона» та «правовий захист» об'єктів тваринного світу. Учений пропонує під правовою охороною тваринного світу розуміти систему правових норм, спрямованих на регулювання діяльності державних і недержавних суб'єктів, пов'язану зі збереженням, раціональним використанням і відтворенням об'єктів тваринного світу, а також застосуванням санкцій до осіб, які не виконують вимог цих норм, та заохочення до осіб, які плідно здійснюють охорону фауни [3, с. 12-13]. Далі автор акцентує увагу на різних підходах щодо тлумачення аналізованого терміна в наукових розвідках і законодавстві.

Подібної точки зору під час дослідження змісту правової охорони тваринного світу дотримується Т.В. Єрмолаєва в колективній монографії «Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку» (2014 р.) [4, с. 465-468]. Автор робить висновок, що правова охорона тваринного світу здійснюється в декількох напрямках: збереження генетичного фонду об'єктів тваринного світу, охорони середовища їх перебування, організації раціонального використання об'єктів тваринного світу, регулювання чисельності тварин та їх відтворення [4, с. 468].

Т.В. Григор'єва визначає правову охорону водних живих ресурсів як сукупність установлених державою правових норм і правовідносин, які виникають унаслідок їх реалізації та спрямовуються на виконання системи правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, що забезпечують збереження, відтворення й раціональне використання водних живих ресурсів [5, с. 8].

Таким чином, проведений аналіз законодавчих і наукових підходів до розуміння змісту понять «охорона тваринного світу» й «правова охорона тваринного світу» дозволяє стверджувати, що обидва поняття в змістовому навантаженні обов'язково опосередковуються в тій чи іншій варіації термінами «використання тваринного світу» та «відтворення тваринного світу».

Розглянемо тепер більш детально поняття «використання тваринного світу», що міститься в законодавстві й теоретичних джерелах.

Стаття 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» гарантує громадянам право загального й спеціального використання природних ресурсів [6]. Закон України «Про тваринний світ» містить розділ «Використання об'єктів тваринного світу», відповідно до якого використання здійснюється на праві загального й спеціального використання [2].

Слід зазначити, що в законодавстві різних країн, зокрема Республіки Білорусь [7], Республіки Вірменія [8], Киргизької Республіки [9], Республіки Молдова [10], Російської Федерації [11], Туркменістану [12], відповідні розділи мають назви «Користування об'єктами тваринного світу» або «Користування тваринним світом». Тобто законодавець оперує різними термінами. Зокрема, під користуванням тваринним світом розуміється таке: використання об'єктів тваринного світу, корисних властивостей та (або) продуктів життєдіяльності об'єктів тваринного світу під час здійснення господарської та іншої діяльності [7]; добування об'єктів тваринного світу або отримання іншими способами користі від указаних об'єктів для задоволення матеріальних або духовних потреб людини з

вилученням їх із середовища існування або без такого [9]; користування тваринним світом, його корисними властивостями з вилученням або без вилучення об'єктів із середовища існування [12]. Використання тваринного світу визначається як вивчення, вирощування, розмноження, промисел та інші види діяльності з вилученням або без вилучення об'єктів тваринного світу з природного середовища в цілях задоволення матеріальних і духовних потреб людей [13].

До речі, у Федеральному законі Російської Федерації «Про тваринний світ» поняття «використання тваринного світу» й «користування тваринним світом» чітко розмежовуються. Так, у розділі «Загальні положення» (ст.1) наводяться такі визначення понять: використання об'єктів тваринного світу – вивчення, добування об'єктів тваринного світу або отримання іншими способами користі від зазначених об'єктів для задоволення матеріальних або духовних потреб людини з вилученням їх із середовища існування або без такого; користування тваринним світом – юридично обумовлена діяльність громадян і юридичних осіб щодо використання об'єктів тваринного світу [11]. Як зазначає А.М. Щеколодкін, законодавець правильно й обґрунтовано відокремив різноманітну діяльність із використання диких тварин (адже людство із часу свого зародження й донині винайшло безліч видів і способів вживання тварин, продуктів їх життєдіяльності або певних властивостей для власної користі) від суворо регламентованих нормами права конкретних видів діяльності з використання об'єктів тваринного світу, що об'єктивно потребують правового регулювання [14, с. 87-88].

П.В. Тихий у дисертаційному дослідженні «Еколого-правове регулювання спеціального використання дикої фауни» (2000 р.), проаналізувавши співвідношення термінів «природокористування», «фаунокористування» й «використання дикої фауни», дійшов такого висновку: «Для позначення діяльності людей із вилучення та споживання корисних властивостей об'єктів дикої фауни більш виправданим є вживання терміна «використання», який дозволяє враховувати діяльність як користувачів, так і власників таких об'єктів». Під використанням дикої фауни учений пропонує розглядати врегульовану нормами права діяльність людей, яка полягає у вилученні й споживанні корисних властивостей відповідних об'єктів, а також діяльність, яка безпосередньо спрямовується на таке вилучення й споживання [15, с. 144-145].

Аналогічний підхід до означеної проблеми й тотожні визначення містяться в дисертаційних дослідженнях Т.В. Григор'євої «Правове регулювання використання й охорони водних живих ресурсів» (2005 р.) [5, с. 51-53, 66] та Л.Д. Нечипорук «Еколого-правове регулювання раціонального використання об'єктів тваринного світу» (2009 р.) [16, с. 10, 93-96].

Таким чином, використовувані в законодавстві різних країн терміни «користування тваринним світом» або «використання тваринного світу» несуть фактично однакове змістове навантаження й застосовуються в найбільш загальному сенсі для позначення діяльності фізичних або юридичних осіб із вилучення корисних властивостей об'єктів тваринного світу для задоволення матеріальних або духовних потреб. Ученими для позначення такої діяльності обґрунтовано доцільність вживання терміна «використання тваринного світу», який у свою чергу розглядається крізь призму юридичних форм експлуатації [15, с. 144] або юридичних форм використання об'єктів тваринного світу (на праві власності та на праві користування) [17, с. 244; 18, с. 415]. Останнє розглядають у трьох якостях (як правовий інститут – сукупність правових норм про цей вид природокористування, як правовідношення – права й обов'язки суб'єктів із приводу використання об'єктів тваринного світу, як сукупність правомочностей конкретного користувача – правомочності володіння, користування й розпорядження об'єктами тваринного світу) [19, с. 115-116] або в об'єктивному й суб'єктивному значенні, використовуючи при цьому термін «право використання тваринного світу» [15, с. 147; 18, с. 415].

У Законі України «Про тваринний світ» не міститься нормативного визначення поняття «відтворення тваринного світу», яке у свою чергу застосовується в контексті регулювання суспільних відносин у галузі охорони, використання й відтворення тваринного світу або безпосередньо використання чи охорони тваринного світу. Зокрема, розділ «Використання тваринного світу» Закону України «Про тваринний світ» містить норми щодо вилучення з природного середовища тварин та подальшого їх утримання й розведення в напіввільних умовах чи в неволі (ст.31), щодо обов'язку користувачів об'єктами тваринного світу, які здійснюють ведення мисливського й рибного господарства, проводити комплексні заходи, спрямовані на відтворення, у тому числі штучне, диких тварин, збереження й поліпшення середовища їх існування (п.3 ч.2 ст.34). Розділ «Охорона тваринного світу» Закону України «Про тваринний світ» містить норми щодо розведення (у тому числі штучного) у неволі рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин, створення центрів та «банків» для збереження генетичного матеріалу (ст.45), схрещування диких тварин (ст.50) [2].

З огляду на положення ст.ст.4, 10, 11 Закону України «Про Червону книгу України» охорона та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу розглядається як особливий комплекс заходів (організаційних, правових, економічних, наукових тощо), а відтворення зазначених об'єктів забезпечується шляхом сприяння природному відновленню популяцій рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу, інтродукції й реінтродукції таких видів у природні умови, де вони перебували, а також утримання й розведення в штучно створених умовах. Крім того, у ч.4 ст.11 Закону України «Про Червону книгу України» наведено перелік інших заходів щодо забезпечення охорони й відтворення цих об'єктів [20].

У Законі України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» наводиться визначення терміна «відтворення водних біоресурсів», під яким розуміється природне чи штучне (розведення, переселення тощо) поновлення чисельності водних біоресурсів (ретрансформація), яка зменшується в процесі їх використання або природної смертності [21].

Таким чином, незважаючи на відсутність у національному законодавстві нормативного визначення поняття «відтворення видів тваринного світу», останнє в загальному вигляді позиціонується як комплекс біотехнічних та інших заходів, спрямованих на охорону й відтворення тварин, збереження й поліпшення середовища їх перебування, або як природне чи штучне поновлення чисельності диких тварин [2; 20; 21; 22].

Слід відмітити, що одним із позитивних моментів у базовому фауністичному законодавстві інших країн є наявність статті, що містить терміни й поняття, застосовувані в цілях відповідного закону, та їх визначення. Зокрема, відтворення диких тварин у Законі Республіки Білорусь «Про тваринний світ» визначається як природний (регульований чи нерегульований) або штучний процес відновлення диких тварин, відновлення їх якісних і кількісних характеристик у складі популяції, а ст.21 «Відтворення диких тварин» містить норми щодо конкретних заходів забезпечення створення умов для їх природного й штучного відтворення [7]. У Законі Республіки Казахстан «Про охорону, відтворення й використання тваринного світу» відтворення видів тварин визначається як природне розмноження видів тварин у природних умовах та їх штучне розведення [23].

На нашу думку, підхід щодо нормативного закріплення основних термінів слід використати також у Законі України «Про тваринний світ», доповнивши розділ I «Загальні положення» статтею «Визначення основних термінів», що у свою чергу дозволить тлумачити та, відповідно, застосовувати норми закону на якісному рівні.

У науковій літературі відтворення тваринного світу розглядається як один із напрямів або завдання охорони тваринного світу [3, с. 13; 4, с. 466], комплекс заходів [1, с. 13], відтворення тваринного світу крізь призму суб'єктивного права [5, с. 122].

Таким чином, на основі аналізу законодавчих і наукових підходів до змісту розглядуваних понять, а також з урахуванням методологічного принципу наукового пізнання діалектичного взаємозв'язку частини й цілого можемо констатувати, що поняття «охорона тваринного світу», «використання тваринного світу», «відтворення тваринного світу» в правовому (теоретичному й діяльнісному) аспекті слід розглядати як взаємозалежні складові органічної системи (галузі охорони, використання й відтворення тваринного світу), інтегративний зв'язок між якими дозволяє повною мірою розкрити специфічні риси (ознаки) системи.

Отже, подальші наукові дослідження доцільно продовжити саме в контексті характеристики суспільних відносин (зокрема, з'ясування ознак) у галузі охорони, використання й відтворення тваринного світу, які становлять предмет правового регулювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тваринний світ України : права охорона, використання та відтворення / [Г.І. Балюк, О.О. Погрібний, Ю.С. Шемшученко та ін.] ; за ред. Г.І. Балюк. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
2. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.
3. Книш В.І. Адміністративно-правова охорона тваринного світу та роль міліції у її здійсненні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / В.І. Книш ; Харківський нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2007. – 187 с.
4. Правова охорона довкілля : сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / [А.П. Гетьман, А.К. Соколова, Г.В. Анісімова та ін.] ; за ред. А.П. Гетьмана. – Х. : Право, 2014. – 784 с.
5. Григор'єва Т.В. Правове регулювання використання й охорони водних живих ресурсів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / Т.В. Григор'єва ; Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2005. – 187 с.
6. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1264-12>.
7. О животном мире : Закон Республики Беларусь от 10.07.2007 г. № 253-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=18498.
8. О животном мире : Закон Республики Армения от 03.04.2000 г. № 3Р-52 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=7454.
9. О животном мире : Закон Кыргызской Республики от 17.06.1999 г. № 59 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=77.
10. О животном мире : Закон Республики Молдова от 27.04.1995 г. № 439-XIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=3308.
11. О животном мире : Федеральный закон Российской Федерации от 24.04.1995 г. № 52-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=1489.
12. О животном мире : Закон Туркменистана от 02.03.2013 г. № 375-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=58323.
13. О животном мире : Закон Азербайджанской Республики от 04.06.1999 г. № 675-ПГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=2674#A000000015.

14. Щеколодкин А.Н. Правовые проблемы охраны и использования объектов животного и растительного мира на особо охраняемых природных территориях : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / А.Н. Щеколодкин ; Ин-т законодательства и сравнит. правоведения при Правительстве РФ. – М., 2006. – 178 с.
15. Тихий П.В. Еколого-правове регулювання спеціального використання дикої фауни : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / П.В. Тихий ; Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2000. – 165 с.
16. Нечипорук Л.Д. Еколого-правове регулювання раціонального використання об'єктів тваринного світу : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / Л.Д. Нечипорук ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2009. – 198 с.
17. Екологічне право України : підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. – Х. : Право, 2009. – 328 с.
18. Екологічне право України. Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2008. – 720 с.
19. Белых Л.А. Административно-правовое регулирование охраны и использования животного мира в Российской Федерации : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 / Л.А. Белых ; Уральская гос. юрид. академия. – Екатеринбург, 2005. – 182 с.
20. Про Червону книгу України : Закон України від 07.02.2002 р. № 3055-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3055-14/para042#o42>.
21. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 08.07.2011 р. № 3677-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3677-17>.
22. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>.
23. Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира : Закон Республики Казахстан от 09.07.2004 г. № 593 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000593>.

REFERENCES

1. *Tvarinniy svit Ukraine : pravova okhorona, vikoristannya tha vidtvorennya* [Wildlife of Ukraine : Legal Protection, Use and Recreation] / [H.I. Baliuk, O.O. Pohribnyi, Y.S. Shemshuchenko et al.] ; ed. H.I. Baliuk. – Kyiv : Yurinkom Inter, 2010. – 384 p.
2. On Fauna : Law of Ukraine of 13.12.2001 № 2894-III [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.
3. Knysh VI “Administrative and Legal Protection of Wildlife and the Role of Militia in Its Implementation” : thesis for the degree of candidate of law sciences : major 12.00.07 / V.I. Knysh. – Kharkiv, 2007. – 187 p.
4. *Pravova okhorona dovkillya : suchasniy stan tha perspektivi rozvitku* [Legal Protection of Environment : Current State and Prospects of Development] : monograph / [A.P. Hetman, A.K. Sokolova, H.V. Anisimova et al.] ; ed. A.P. Hetman. – Kharkiv : Pravo, 2014. – 784 p.
5. Hryhorieva T.V. “Legal Regulation of Use and Protection of Water Resources” : thesis for the degree of candidate of law sciences : major 12.00.06 / T.V. Hryhorieva. – Kharkiv, 2005. – 187 p.
6. On Environmental Protection : Law of Ukraine of 25.06.1991. № 1264-XII [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1264-12>.

7. On Fauna : Law of the Republic of Belarus of 10.07.2007 № 253-3 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=18498.
8. On Fauna : Law of the Republic of Armenia of 03.04.2000 № 3P-52 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7454.
9. On Fauna : Law of the Kyrgyz Republic of 17.06.1999 № 59 59 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=77.
10. On Fauna : Law of the Republic of Moldova of 27.04.1995 № 439 XIII [Electronic resource]. – Access mode : http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3308.
11. On Fauna : Federal Law of the Russian Federation of 04.24.1995 № 52-Φ3 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=1489.
12. On Fauna : Law of Turkmenistan of 03.02.2013 № 375-IV [Electronic resource]. – Access mode : http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=58323.
13. On Fauna : Law of the Republic of Azerbaijan of 04.06.1999 № 675-ІІ [Electronic resource]. – Access mode : http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2674#A000000015.
14. Shchekolodkin A.N. “Legal Problems of Protection and Use of Flora and Fauna in Especially Protected Natural Areas” : thesis for the degree of candidate of law sciences : major 12.00.06 / A.N. Shchekolodkin. – Moscow, 2006. – 178 p.
15. Tykhyi P.V. “Ecological and Legal Regulation of Special Use of Wildlife” : thesis for the degree of candidate of law sciences : major 12.00.06 / P.V. Tykhyi – Kharkiv, 2000. – 165 p.
16. Nechyporuk L.D. “Ecological and Legal Regulation of Sustainable Use of Wildlife” : thesis for the degree of candidate of law sciences : major 12.00.06 / L.D Nechyporuk. – Kyiv, 2009. – 198 p.
17. *Ekologichne pravo Ukraine* [Environmental Law of Ukraine] : textbook / ed. A.P. Hetman M.V. Shulha. – Kharkiv : Pravo, 2009. – 328 p.
18. *Ekologichne pravo Ukraine. Akademichniy kurs* [Environmental Law of Ukraine. Academic Course] : teaching aid / ed. Y.S. Shemshuchenko. – Kyiv : Yuridichna dumka, 2008. – 720 p.
19. Belykh L.A. “Administrative and Legal Regulation of Protection Fauna Use in the Russian Federation” : thesis for the degree of candidate of law sciences : major 12.00.14 / L.A. Belykh. – Yekaterinburg, 2005. – 182 p.
20. On the Red Book of Ukraine : Law of Ukraine of 07.02.2002. № 3055-III [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3055-14/parao42#o42>.
21. On Fishery, Industrial Fishing and Protection of Water Bioresources : Law of Ukraine of 08.07.2011 № 3677-VI [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3677-17>.
22. On Hunting Economy and Shooting : Law of Ukraine of 22.02.2000 № 1478-III [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>.
23. On Protection, Reproduction and Use of Animal World : Law of the Republic of Kazakhstan of 09.07.2004 № 593 [Electronic resource]. – Access mode : <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000593>.